

дарение колосалното фолклорно дело на Вук Караджич познава и се възхищава от сръбските юнашки песни. Известно е, че те правят силно впечатление на поети като Гьоте, Пушкин, Петьофи, които превеждат съответно на руски, немски и унгарски някои от тези песни. Те са познати добре и в Чехия, но според Халек сръбската, пък и изобщи славянските народни песни трябва да се превеждат постоянно, настойчиво, систематично, чешкият народ, чешките поети нашироко и задълбочено да се запознават с тях не само защото те принадлежат на сродни народи, но и защото дават световни образци на народно поетическо изкуство, бележат върховете в художествения гений на народите.¹ „От издирването на ценностите на народната поезия — пише Халек в началото на статията си „Юнашките песни на българския народ“, славянската народна поезия би спечелила най-много. От нея наистина биха могли да се изровят скъпоценности с такава голяма цена, че целият образован свят би се изумил. Сръбската поезия стана за културните народи модерен артикул. . . Но както няма да позная само от няколко сонета Колар или Данте, така няма и да позная от няколко песни сръбския, руския или българския дух. . .“²

Анализираните места от някои български юнашки песни показват преди всичко необикновения усет на чешкият поет към особените, характерни проявления в поетическото мислене и чувстване на нашия народ: неговата склонност към пластичното, елинистично движение на художествената мисъл; към родената от това силна, първична, почти необузdana фантазия при разкриване образите на героите и техните дела; към изконни чувства за справедливост и нравственост, които вековното робство е поставило на върховни изпитания. Подходът на Халек към народната песен не е строго научният, академизиран подход, а подход на поета и художника, възторгнат от удивление пред необикновено мощната поетическа стихия на един народ, който „носи на гърба си печата на робството, но в гърдите си — предпоставките на гения“. Сравнявайки песни за Крали Марко от сръбския и българския юнашки епос, Халек пише: „Без съмнение сръбската песен от пръв поглед се различава от българската. Сръбската е по-гладка, по-облагодородена, бих казал, етически по-салонна от българската. Но затова пък българската песен има замайваща сила, енергичност и такава пластичност, която няма равна на себе си. Ако сръбската песен може да се сравни с разходка из дива градина, в която от едната страна има град, а от другата — гора, пътуването из българската песен би приличало на бродене из вековен лес, в който всичко е огромно, колосално. И човекът, и природата, и техните добродетели и недостатъци са великолеппи, смайващи. Докато сръбската песен е изобразила Крали Марко като юнак, който трябва да обича всяка жена, всеки мъж, което е идеал народен и като юнак е отрупан с всички сръбски добродетели от романтичното Средновековие, то Крали Марко от българската песен е нещо изключително, съвършено — той е герой като сто други български герои, но понякога жесток и отмъстителен и наистина по-свадлив, когато се касае за славата му, от всички други български юнаци. Ще убие Дете Дукадинче, знаейки, че би могло да стане негов съперник, и затова трябва самата народна песен да го осъди. Когато Марко разказва за това,

Se dm králův odvětilo na to:
„Buh tě zatrat', králeviči Marko,
proto žes tak naložil s ním krutě!
A hrob tvůj bud' bez
památky lidem!“³

¹ Изключителният интерес, който проявява Халек към българските юнашки песни, е засвидетелстван от самия Холечек, който отбелязва с какво съсредоточено внимание Халек е слушал четенето на преведените от него песни: „Едва започнах да чета и забелязах, че у приковах вниманието на всички слушащи. Въпреки че внах възможност да погледна наоколо, Венцеслава Бехинова, която споменахмe по-горе, с. 51.)

² Junácké písně národa Bulharského, Nár. listy, 21. IV. 1874.

³ Цитатът е по Холечековия превод на песента „Марко и дете Дукадинче“. Junácké písně národa Bulharského. Přelozil J. Holecěk. 1874, s. 52.

Това без съмнение е жесток край, който сръбската народна песен никога не би могла да му отгегне.¹

За Халек основната особеност на българските юнашки песни по посока на художествено-образното начало е тяхната необикновено мощна изобразително-изразителна сила, а когато търси нейния фундаментален акорд, ясно е, че го открива в онова нерелативно, дълбоко нравствено национално звучене, което е неотменна черта в строгата, високоетична природа на българина. Затова според него не друг, а народната песен, т. е. народът, ще произнесе най-жестоката присъда над своя любим герой, когато неговите действия притиворечат на народния морал. Народният гений е приспособил античната сила и могъщество не заради култа към тях, а за да съхрани през дългите векове на робството духовните си и нравствени ценности, да ги направи неподвластни на силата и на времето. По такъв начин Халековият възглед за българското народно творчество придобива смисъл на нещо по-широко, по-значимо, на нещо, което има не само поетически измерения, но и измерения национално-обществени, граждански, човешки. Или, казано с други думи, това означава: и в най-голямата сложност на епохата, и в най-големите превратности на съдбата човекът и особено поетът е длъжен да остане при народа, длъжен е да мисли и чувствава като народа, да се учи от него на простота и поезия. Такъв смисъл имат и думите му, изказани в една друга негова статия („Новогръцките народни песни“): „Прогресът на модерните литератури датира главно от времето, когато поетите-художници са се научили от народната песен на нетърсеност и правда. Народната песен е за литературата насыщен хляб: от нея излизат, към нея се връщат.“²

Безспорно е, че такова едно разбиране не е резултат само на прекия контакт, който през тези години има Халек с фолклора на славянските и неславянските народи. То е резултат на цялостното негово развитие като поет и е в безусловна връзка с формирането на литературно-естетическите му възгледи през 70-те години, когато уверено стъпва на позициите на реализма.³ Не е тук мястото да изтъкваме факторите, които обуславят това движение към реализъм. Искаме само да подчертаем, че възторжената оценка, която дава Халек на юнашките ни песни, не е продиктувана единствено от славянофилските му чувства, от онази традиционна сърдечност и отзывчивост, с която чехите се отнасят към живота, борбите и творчеството на южните славяни. Нека повторим: това е позиция на поета-художник, чието въображение гледа с очите на възхитата как народният певец е покорил словото, оставил го е в плен плен на своето въображение, за да доведе изображението до невероятно хиперболични размери. За пример Халек дава онзи момент от народната песен за Чер арап и Секула детенце, в който грозната и страшна сила на Арапина задържа всички

rukou levou,
oko vrhne, jeho šiji zdrhne,
a tak vede pět junákův dobrých,
všichni sipí jako lité zmije,
až se třese nebe, země celá,
kraj světa jsou hlasy jejich slyšny:
kdyby svatý Jlija hřměl hromem,
nepřehlúšil by tím vzkřeky králů,
všichni sipí jako lité zmije.

„Каква завладяваща сила на пластиката и изображението има българската песен — възкликва поетът, — сила такава, че перпичи направо с Омир.“⁴ И сякаш почувствувал, че двубоят между Чер Арап и Секула детенце не може да се съпреживее иначе освен с думите на народната песен, подчертал още веднъж, че „изображението на този двубой в българската песен

¹ Junácké písně národa Bulgarského, Nár. listy, 21. IV. 1874.

² Novořecké národní písně, Č. obzor literární, c. 7, 20 listopadu 1867.

³ Вж. Dušan Jeřábek, Vítězslav Hálek a jeho úloha ve vývoji české literární kritiky 19 století. — SPN, Praha, 1959, s. 110—111.

⁴ Sebrané spisy Vítězslava Háleka, IV, B. Kočí, V Praze, 1907, s. 487.

е така знаменито, че с право му приписвам омировска стойност¹, Халек в повечето случаи остава песента да говори сама за себе си. По-долу даваме в чешки превод използваните цитати от народната песен, които разкриват не толкова двубоя между Чер Арап и Секула детенце, колкото славната победа на българския юнак и действията му след това.

Na souboj se junáký dej se mnou,
at' sřím, co to zrodila tvá matka,
at' zřím, co to chovala tvá sestra —
uvidíme, či máť bude plakat!

Uchopil jej v polovice těla,
zarazil jej v kyprou zem až do pás,
vytasil pak ostrou svojí šavli,
šavlí utral Arabovi hlavu.²
Do pytle jí strčí obročného,
ten uvažě ke koňovu sedlu. . .

hodí hlavu před Murata cara,
cara chytí třiletá zimnice,
že se třese, Sekulovi praví:
„Když jsou ve tvě Arabové moci,
nechtěj mi je ukazovat mrtvé,
jsou ohavni dost i když jsou živi.“³

Своите наблюдения поетът завършва с констатацията, че „в българските песни има юнак до юнаци, наистина един от друг по-силни, но всеки се равнява по другия; в сръбските песни над всички стои Крали Марко. В българските — юнаците са автономни, в сръбските — всички са Маркови сателити. Но и в двата случая те са еднакво великолепни.“⁴

Прекрасната оценка, която дава Халек на българския юнашки епос, е неговото последно и най-убедително свидетелство, че поетът има дълбок и траен интерес към живота и борбите на българския народ, към неговото поетическо творчество, съхранено дълбоко в народната памет и душа. Тя е безусловно и вълнуващо потвърждение на думите му, изказани едно десетилетие преди това, когато се намира на „неговия праг“, а не може да влезе „в дома му“, за да изживее заедно с него „и болката, и радостта“.

В тази оценка няма нищо пресилено, нищо тесногърдо славянофилско, нищо, което да не е актуално и днес. Тя е в същност една прекрасна характеристика на духовната, нравствена и политическа мощ на българския народен гений. С нея името на чешкия поет се нарежда до имената на големите му сънародници Неруда, Чех, Сладек, Светла, Краснохорска, до имената на всички славянски поети и писатели, които са се вълнували от съдбата и героичните усилия на нашия народ през епохата на националноосвободителните борби.

¹ Sebrané sípsy Vítězslava Háška, IV, B. Koči, V Praze, 1907, s. 487.

² Това четиристишие в сборника на Холечек не е в тоя вариант.

³ Цитатите са от песента „Sedm junákův i Arab“. Това е първата песен в сборника на Холечек от 1874 г.

⁴ Junácké písně národa Bulharského, Nár. listy, 21. IV. 1874.

ВИТЕЗСЛАВ ХАЛЕК ЗА ЮНАШКИТЕ ПЕСНИ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Николай Даскалов

Интересът на големия чешки поет Витезслав Халеk (един от водачите на т. нар. „майева“ литературна генерация) към българския народ е засвидетелствуван в неговите пътеписни фейлетони „Z cest: Do Sařihradu a domů“, които започват да излизат на страниците на чешкия вестник „Národní listy“ от 1865 г.¹ За съжаление при своето пътуване на юг той е възпрепятствуван да посети България, за да се запознае по-отблизо с народа ни, да види отвътре неговия живот, неговите героични усилия в борбата за национално самосъхранение. Впечатленията му са бегли, външни (от Дунава той наблюдава селщата по българския бряг), но запечатват с документална точност поразяващи картини от техния бит и дават повод на автора да изкаже дълбокото си съжаление, че не може да прекрачи прага на един народ, чиято съдба по собствените му думи го е интересувала отдавна. В своето пътуване единственият пряк контакт с българи Халеk има във Видин, който е на пътя му от Черна вода за Белград. По Дунава той пътува в една лодка с трима българи-хайдути, заловени и осъдени от турците. Няколкото реда, в които описва тази среща, са проникнати със съчувствие и възхищение от твърдата стъпка и мълчаливото мъжество, което се чете в погледа на народните отмъстителите. „От нашата лодка турските войници изведоха трима оковани българи — хайдути от Балкана, с лица красиви, мъжествени и прями. Единият беше вече стар, другите двама — младежи. Рыцете и краката на клетниците бяха оковани със страшно големи окови. . . Погледът им беше твърд, упорит и когато крачеха към крепостта, крачеха, доколкото беше възможно с огромните тежки окови, мъжествено и право. Попитах за тяхната участ; присъстващите с бюрократично пренебрежение погледнаха на въпроса ми; все пак успях да узная, че са убивали турци от Балкана и са осъдени за това — единият на петнадесет години, а другите двама на пет години работа във видинската крепост.“²

Истинското общуване на В. Халеk с нашия народ обаче става посредством българската народна песен. Както е известно, още Челаковски помества в своя тритомен сборник „Славянски народни песни“ пет песни на нашия народ в превод и в оригинал, взети от „Додатъка“ на Вук Караджич. Преводи на български юнашки песни прави в началото на 60-те години чешкият езиковед Ян Гебауер, да превежда се опитва и Васил Д. Стоянов,³ но най-добре юнашкият ни епос се представя от преводите на чешкия поет Й. Холечек, към който е бил подбуден от

¹ Вж. Е. Георгиев. Българи и чехи в епохата на тяхното Възраждане. — Год. СУ, ИфФ, т. XLII, 1945—1946.

² Z cest: Do Sařihradu a domů, Sebrané spisy V. Hálka, Sv. X, Nakl. Jana Laichtera, V Praze, 1913, s. 172.

³ Вж. Venceslava Bechyňová. Lidová píseň jako symbol osudu národa (Bulharská lidová píseň v 60. a 70. letech XIX stol. v Čechách), (Българо-чешката дружба в литературата на XIX в.) Česko-bulharské přátelství v literaturě XIX století. Sofia, 1975, s. 44.

самия Халек.¹ Преди това от същата поредица („Poezie světová“) чрез преводи на Зигфрид Капер (1872) и на Фр. Урбанек (1873) Халек се запознава със сръбската лирическа поезия (сръбският юнашки епос е известен в Чехия преди това) и с народни песни на словенците, от които най-силно впечатление му прави прекрасната народна балада „Хубавата Вида“, чийто мотив, както е известно, обработва и актуализира геният на словенската поезия Франце Прешерн. В „Národní listy“ Халек пише два отзива за сръбската и словенската народна песен,² които не само разкриват възхищението му от поетичния гений на славянските народи, но и красноречиво говорят за възгледите на поета по въпроса за отношението народно творчество — лична поезия. Схващането на Халек е категорично изразено, то не търпи никакви корективи в своята демократична и реалистична същност, в своята авангардна естетическа насоченост. За него позитивното отношение към народната песен е висш критерий за правдивост и художественост на личната поезия, стойностно мерило за нейното безизкуствено въздействие. „Изгуби ли поезията, както и всяко друго изкуство, своята истинска основа — естественоста и правдивостта, — търси наградата в изкуствените форми. . . Изгуби ли девойката младостта и естественоста си, никакво средство за гримиране няма да ѝ върне изгубеното, никакво кокетство не може да замени естественото ѝ очарование. А болната поезия прилича на девойка, която е изгубила и своята младост, и своята естественост.“³ И нататък, когато търси път за оздравление, дава за пример Хердер, който, за да излекува болната немска поезия, ѝ предписва най-сигурното лекарство — връщането към народното творчество. „Хердеровото лекарство — продължава поетът — ще е необходимо винаги, през всяко време, когато поезията започне да боледува.“⁴

В тези няколко реда Халек се проявява и като върховен художествен съдник и на самия себе си. Известно е преди това какви творчески разочарования търпи поетът, когато подценява народността и националното своеобразие и създава своите отвлечени романтически поеми и драматически трагедии, които с право днес се смятат за мъртво дело. Затова пък там, където поетът се е докоснал до чистия извор на народната поезия, е създал истински лирически шедеври.

Че Халек познава и се възхищава от българската народна песен, преди още да се е запознал с преводите на Холечек и преди да е написал своя кратък, но прекрасен отзив за нея, озаглавен „Junácké písně národa Bulharského“ (1874), се убеждаваме от статията му „Kytice z národních písní slovanských“ (1874). Представяйки словенската народна поезия (предимно с баладата „Хубавата Вида“), в края на статията си той отбелязва: „Впрочем, който иска да чете прекрасните руски романси, нека прочете силно драматичната песен „O Petrusovi“, „O Danilu“, отново и отново българските „Ангел войвода“, „Нещо за нещо“⁵, дълбокомислената песен „В гроба“. . . В тях ще намерим някои образци направо грандиозни, като че тук говори Омир или Краледворският ръкопис.“⁶

За Халек пътищата за приближаването към един народ неизменно минават през неговия фолклор, той е ключът за опознаване на неговия бит и душевност, на неговата характерология. Затова той счита, че „славянската песен, особено простонародната, трябваше отдавна да бъде поставена в основата на нашето народознание, без нея цялата наша взаимност остава само на хартия“⁷. Преди да напише своя отзив за българския юнашки епос, образувана Европа благо-

¹ Преводите на Холечек излизат в две книги съответно през 1874 и 1875 г. Към втората книга са прибавени и любовни народни песни. По-голямата част от песните са взети от сборника на братя Миладинови, самият Холечек посвещава преводите си на тях с думите: „На светлата памет на братята Димитър и Константин Миладинови, балканските соколи, които за това, че съвместа на своя забравен народ са будили, биват наклеветени от фанариотите, заточени от турското правителство в Цариград и затворени като бунтовници, където в 1863 г. биват уморени и стават мъченици на славянската кауза, посвещавам този превод.“

² Národní listy — 6. XII. 1872, Zpěvy lidu Srbského — (Sebrané spisy V. Hálka, . . . s. 477—478; Nár. listy, 29. VII. 1873, Kytice z národních písní slovanských — (Sebr. spisy, . . . s. 479—480).

³ Zpěvy lidu Srbského, Nár. listy, 6. XII. 1872.

⁴ Пак там.

⁵ Тази песен не фигурира нито в първата, нито във втората книга на Холечек.

⁶ Kytice z národních písní slovanských, Nár. listy, 29. VII. 1873.

⁷ Junácké písně národa Bulharského, Nár. listy, 21. IV. 1874.